המיסטיקה שבמדעי הטבע

ד"ר גל ידיד

'המדען (האמיתי¹) אחוז בדיבוק הסיבתיות האוניברסלית. הרגש הדתי שלו לובש צורה של השתוממות נפעמת נוכח ההרמוניה של חוקי הטבע, המגלה תבונה כה נשגבת, שבהשוואה אליה כל המחשבה והפעולה השיטתיות של האדם אינן אלא בבואה עמומה ובטלה...².

ההתפתחות המסחררת במדעי הטבע והטכנולוגיה אותה חווה דורנו, מציבה לא אחת את השאלה בדבר תקפותם של הלכי הרוח האמפריציסטיים $^{\epsilon}$ והפוטיביזם אחת את השאלה בדבר תקפותם האמפריציסטיים

האמפריציזם והפוטיביזם הלוגי טענו שמשמעות קוגניטיבית יש רק לטענות האמפיריות או לטענות הלשוניות, בהתאמה, וכל האמיתות הן או מדעיות או לוגיות. אנשיהם סברו שלשאלות על העולם יש או תשובה מבוססת על תצפית או תשובה המבוססת על תאוריה מסוימת. כן סברו שאין משמעות למה שאינו ניתן לאימות ע"י סדרה מוגבלת של תצפיות או ניתוח לשוני.

תנועת האמפריציזם שקמה בשנות ה־20 של המילניום הקודם היתה מעין תנועת מחאה כנגד המטאפיסיקה שהוגדרה על־ידי אנשיה כספקולטיבית ומעורפלת. לדוגמא, אם שאלת קיום הא־ל נשאלת בתוך תאוריה פיסיקאלית התשובה עליה שלילית, אם היא נשאלת מחוץ לכל תאוריה אין תשובה לשאלה מפני שאין לה שחר.

הפוזיטיביזם הלוגי הינו זרם בפילוסופיה שהתפתח אף הוא במאה ה־19 בצרפת שגרס שכנקודת המוצא לפילוסופיה ולמדע חייבת להיות רק ה'פוזיטיבי'

* ד"ר ידיד הוא חבר המרכז לחקר המח, הפקולטה למדעי החיים, אוני' בר אילן.

- 1. תוספת שלי
- 2. אלברט אינשטיין מתוך 'הרוח הדתית של המדע' בתוך דמות עולמי 1934
- 3. אמפיריציזם מהמילה היונית EMPIRA תורה פילוסופית הטוענת שכל ההכרה נגזרת מן הנסיוו
- 4. פוטיביזם הלוגי תנועה פילוסופית שמקורה בחוג הוינאי בראשית שנות העשרים של המאה העשרים. השקפתם דומה לאמפריציזם

העובדתי, הבטוח והנתון. היא עסקה בשיטה אנדוקטיבית (נסויית), באימות היפותיזות בדבר היחסים הבלתי משתנים בין תופעות מתרחשות. הפוטיביזם הלוגי שיסד ויטגנשטיין הלך עוד יותר רחוק וסבר חפיפה מושלמת בין הלשון ובין הטבע: כל הניתן להיאמר ניתן לניסיון ולהיפך. הכרעה נסיונית של פסוק היא הוכחה נסיונית שהפסוק הוא אכן אמיתי או שקרי.

אבקש לעמוד על חינוך המדענים להבחנה הרציונאלית־אמפירית אותה אנו חושפים בעיסוקנו במדע לעומת היטשטשות הדמיון וההכרה המטאפיסית/המיסטית.

אקדים ואומר שעיון בסוגיה של מקומם של הלכי הרוח (כמו ידיעה, הרגשה, תחושה, הרגשה, זכירה, תמיהה, הרהור, דימוי, חלום וכו') נוגע בתורת ההכרה (אפיסטמולוגיה). הפילוסופים העוסקים בתורת ההכרה מתחלקים לשתי קבוצות עיקריות: האמפריציסטים (לוק, ברקלי, יום) שהוצגו למעלה, והרציונליסטים (אפלטון, דקרט, שפינוזה, לייבניץ) שאמנם טוענים שאחדים ממושגינו מקורם בתבונה או במחשבה ולא בנסיון, אך עדיין רחוקים ממטאפיסיקה. אני אבקש להדרש לנושא זה דרך עמדתו של הרב קוק.

ניתן לעמוד על מספר הבדלים עקרוניים בין המחשבה הרציונאלית והמיסטית (מטאפיסית):

- 1. התפיסה הרציונאלית מכוונת אל המציאות הטבעית בעוד שהמיסטיקה (מטאפיסיהה) מכוונת לתחום מציאות עליוו.
- 2. המיסטיקה (מטאפיסיקה) מכוונת אל עקרון האחדות גם בעת שהיא עוסקת בפרטים ואילו התפיסה הרציונאלית היא אנליטית ואינה עוסקת באחדות אלא במבדיל
- 3. אופן ההשגה המיסטי (מטאפיסי) הוא רב מימדי ובלתי אמצעי ומשתמש בכל כוחות האישיות ולא כן המחשבה הרציונאלית.

השאלה העקרונית היא האם להתיחס למציאות כ'מהות' ('אסנציה') או 'אכסיסטנציה' (מבלי תוכן מוגדר אלא פתוחה ליצירתיות המתמדת של האדם).

בבסיס הדברים מביא הרב קוק ש'ההשכלה הנסתרת היא מיוחדת בכל אדם בצורה מיוחדת לו. היא מאוגדת עם העצמיות, שאינה נכפלת, בשום אופן'. כלומר לכל אדם תוכן מחשבה, שפה וסגנון מקוריים ויחודיים לו. כמו כן מעלה הרב במשנה תוקף את הטענה ש"הלימוד השיטחי, יש שיצמצם את המחשבה יטשטש אותה בראשית היולדה. וההתרגלות של הלימוד התדירי, בהתמדה שטחית, היא היא שמגברת את המחלה הזאת של צרות המחשבה. ובכל כח צריכים אנחנו להיגאל ממנה...".

אם כך יש לברר מהיכן נובעת מקוריות מחשבתית זו ומה מקומה ביצירה החופשית הכללית והמדעית בפרט. הרב קוק קורא להשתחרר מהמסגרות הצרות של המחשבה הרציונאלית ולהפתח למימד המיסטי, מטפיסי, של המציאות אותו הוא מכנה 'דמיון'.

התרבות המודרנית דחקה את הדמיון למעמד שפל והדגישה את עליונות השכל. אמנם יש לדמיון מעלות שאין בשכל:

"המדע הוא בנוי על שני בסיסים, הבסיס הדמיוני והבסיס השיכלי. אלה שני היסודות, שהמדע מורכב מהם, עומדים הם בהרכבתם המזגית במצב של תסיסה, לוחמים הם זה נגד זה, ומתסיסתם מתחדשים כל ענפי הרוח של האדם. הנטיה העליונה לצד השכל מחלשת היא את הדמיון, וממילא מזג המדע מתקלקל, והנטיה לצד הדמיון מטשטשת את השכל ולקויים מיוחדים מתגלים במערכת ההכרה הצדעית. הבריאות המדעית באה מהמזג ההגון של הדמיון והשכל".

נדמה, לעניות דעתי, שכדי להשיג השגות יחודיות (novelty) מהותיות במדע, גישה רציונאלית אין בכוחה להביא לתנופה זאת.

"כל מי שטבעו הוא לחשוב דווקא מחשבות רחבות ואצילות בטהרתן העליונה, אין לו להנמיך עצמו ולהגביל את רוחו במחשבות בינוניות, אף על פי שהן טובות ונכבדות בעצם"⁸.

^{.5} אורות הקודש א, עמ' צ"ט.

^{.6} אורות הקודש א, עמ' קע"ז.

^{.7} אורות הקודש א, עמ' רל"ג.

^{8.} ערפילי טוהר עמ' נג

40 | חודש האביב

המחשבה המקורית משקפת את האישיות שהיא במהותה בדינאמיות מתמדת ושואבת את כוחה מעולם מושגים רחב ותכנים רוחניים מגוונים: תרבותיים, מוסריים, יצירתיים.

"מי שאין נפשו משוטטת במרחבים, מי שאינו דורש את אור האמת והטוב בכל לבבו אינו סובל הריסות רוחניות אבל אין לו גם בנינים עצמיים. הוא חוסה בצילם של הבנינים הטבעיים כמו השפנים שהסלעים הם מחסה להם"?.

אם כך יש לעודד, לחנך ולחפוש תדיר אחר אלו ששאר רוח בהם, בעלי אישיות עשירה, אלו שחיפוש הצללים¹⁰ החבויים בצד הגילויים והעובדות האמפיריות מעסיק אותם: ולאסוף אותם אל שורותינו כמוצאי שלל רב. רק אלו מסוגלים יהיו בבוא הזמן לגלויים משמעותיים שיפארו את תרבותנו ויקדמו את עולמנו.

^{9.} אורות הקודש ב, עמ' שי"ד.

^{10.} לפי 'ונסו הצללים' האמור בשיר השירים (וראה גם ערפילי טוהר ע"מ לט)